

EGER (Heves megye)

Egri Hittudományi Főiskola kápolnája, Foglár György u. 6.

Építéstörténet

Épült a 18. század második felében.

Telekessy István egri püspök 1709-ben kérvényt nyújtott be I. Lipót királyhoz papi szeminárium létesítésére, azonban az első épület 1756-ban leégett.¹ Az újjáépítés kezdetéről nem rendelkezünk pontos adatokkal, csupán Fellner Jakab teljességgel meg nem valósult 1772-es és Grossmann József tatai építész, valamint Francz József püspöki építőmester 1784-es tervei ismertek. Ennek megfelelően 1784-ben indult Grossmann József irányítása alatt a kelet-nyugati keresztszárny építkezése, 1790-ben azonban Sartory József már felméréseket végzett, ezt követően újabb tervmódosítások következtek. A 19. század végén a Grossmann tervezte klasszicizáló stílusú, a falsíkok tagolását biztosító homlokzat vakolatarchitektúráját teljes egészében leverték.

Az építészeti tér

A kápolna a háromemeletes, nagyjából „L” alaprajzú épület keletre előrenyúló szárnyának első emeletén helyezkedik el. A két emeletet átfogó helyiség téglalap alaprajzú. Egyetlen lapos dongaboltozattal fedett, amely kosárirves keresztmetszete okán némiképp lapított arányt kölcsönöz az enteriőrnek. A bejárattal és a folyosóra néző ablaksorral szembeni oldalon kapott helyet az utcára néző négy kosárirves ablak, amelyet a második szinten négy szegmentíves, boltíókös ablak követ. Mindegyik ablak mély ablakfülkében ül, fölöttük a boltozat fiókjai húzódnak. A négy toszkán oszlopon nyugvó, középen előre domborodó, zárkóves kórus mellvéd az emeleti szinten fonadékös, áttört oválokból kialakított baluszteres kialakítást kapott.

A freskó megrendelője Ismeretlen.

A festő neve, a kifestés ideje

Braun István, 1825, szignatúrája a déli falon, a kórus mellvéd fölött: STEPH. BRAVN/ PINX. 1825.

Braun István gyöngyösi festő, főként arcképeket és egyházi megbízásokat vállalt el.² Életéről igen keveset tudunk, első ismert munkája a visontai római katolikus templom Szent Kereszt megtalálása című főoltárképe (jelezve: J. Stephanus Bran pinxit 1823). Az egri papi szeminárium Mindenszentek-ábrázolása életének legjelentősebb munkája, utóbbi elkészítésének évében azután ismét Gyöngyösön lakik. A vámosgyörki római katolikus templom számára 1846-ban készíti el hasonló témájú, Mindenszentek-főoltárképét. Az 1840-50-es években főként Gyöngyösön működik.³ Abasári festőként is ismert 1834 körül Abasáron, Csongrádon, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán és Visontán.⁴ Tanítványa Palinay György gyöngyösi festő és rajztanár.⁵

A freskók keletkezéstörténete

A megrendelő egyértelműen az egri líceum kápolnájában látható, 1792-ben, Franz Anton Maulbertsch által festett *Mindenszentek* című mennyezetképet tekintette követendő mintának mind a formai kialakítás, mind az ikonográfiai téma tekintetében. Amennyiben Maulbertsch kései munkájának alakjai erőtlen megfogalmazást mutatnak, úgy Braun István esetében az alakok erőltettségéről beszélhetünk a sematikus, túlterhelt kompozíción belül.⁶

Jellemzők, állapot

Hordozófelület

síkmennyezet

¹ Voit Pál: Eger város műemlékei, in: *HMM2*, 288-230. o.

² Voit Pál: Mesterek adattára, in: *HMM1*, 314. o.

³ Lyka Károly: *Magyar Művészet 1800-1850*, Budapest, [é. n.], 437. o.

⁴ Voit Pál, 306. o.

⁵ Voit Pál, 375. o.

⁶ Voit Pál: Eger és Heves megye művészettörténete (XVI-XIX. század), in: *HMM1*, 223. o.

Technika: freskó szekkó kiegészítésekkel.

Állapot és restaurálások

A freskó állapota kielégítőnek mondható. Nagyobb lepattogzásoktól mentes, a festett felület szinte teljesen ép. Restaurálása nem ismert, de jelenlegi állapotából következtetni lehet állagmegóvó beavatkozásra, a két hosszabb oldalú falsáv között pedig négy, párhuzamosan elhelyezett vasrúd stabilizálja a terem statikáját.

Leírás

A terem teljes mennyezetét egyetlen hatalmas, összefüggő freskókompozíció tölti ki. A mennyezet allegorikus freskókompozícióját csupán az ablaknyílások fölött kialakított poligonális fiókdongák törik meg, a terem hosszanti oldalaival párhuzamosan négy-négy darab, amelyek közül a szentély fölöttiek párosával helyezkednek el.

Látszatarchitektúra, díszítőfestés, keretek

Az fiókdongák ötszöget bezáró képmezőjének határvonalait követő sárga színnel festett füzérdísz került egy szürkészöld sávra, amelyen belül és kívül is kettős pálcatagozat húzódik, sarkain egy-egy rozetta, az ezek által határolt mezőkben pedig zöld és vöröses levelekből font folyondárminta látható. Ugyanilyen, négyyszögben elrendezett szalagmotívum díszíti az ablakfiókok három oldalát is, valamint az ablakok alatti falrészt, a két-két különböző szinten elhelyezkedő ablak közötti falsávot pedig ezen túl a belső mezőben levélornamentika. Az ajtó fölötti falrészén is hasonló szalagdísz látható, amelyen belül a rozettákhoz hasonló monokróm festésű csokordísz.

Az egybefüggő falfelületek tagolását látszatarchitektúra-festéssel oldották meg. A festett korinthuszi fejezetű pilaszterek között „aranyozott” gyöngyosor keretű táblák láthatóak. A pilaszterek szabályos, háromrészes „főpárkányt” hordanak: az architrávot „aranyozott” gyöngyosor gazdagítja, a fríz fejezetek fölé eső szakaszaiban egy-egy „stukkó” koszorú. Az erős alulnézetben megfestett geison fő díszítőeleme az „aranyozott” tojásléc és a plasztikusnak ható vízorr.

Az orgonakarzat emeleti részén a festő perspektíaváltással igyekezett megkülönböztetni a homlokfalat, amelyet a rozettasorral tagolt, festett hevederív alatt barnás árnyalatú, lizénákkal, párkánnyal és táblákkal díszített látszatarchitektúrával festett ki. A kórusalja bejárati fala halvány rózsaszínű architektúra-festése azt az illúziót kelti, mintha a négy festett dór márványoszlop szabadon állna és árkádjai mögött íves lezárású tér nyílna, perspektivikusan megfestett kockás padlóval, lizénákkal, párkánnyal és táblákkal tagolt íves hátfallal. A két középső festett oszlop fölött, a ívek között vázák láthatóak. A hevedereket „stukkó” füzérek, a lapos csehboltozat sarkait ívháromszögek, bennük „stukkó” koszorúk díszítik, a boltozat közepén pedig koszorúba foglalt „stukkó” rozetta.

A képmező leírása

A MINDENSZENTEK MÁRIA

A sokalakos, elliptikus kompozíció két egymást érintő körből épül fel, amelynek középpontjában a Szentháromság ábrázolása kapott helyet. A fehér ruhát viselő, felhők közt trónoló Atyaisten jogart tartó bal kezét a földgolyóra helyezi, jobbával a mellette helyet foglaló, megdicsőült Krisztus felé tesz mozdulatot, aki kinszenvedése eszközét, az angyalok által tartott keresztfát és szeggel átütött kézfejét tárja elé. Fölöttük a Szentháromság fehér galambja lebeg sugárkoszorúban, körülöttük szárnyas angyalok.

Braun István mennyezetképén alapvetően Maulbertsch egri líceumi *Mindenszentek*-ábrázolásához hasonlóan helyezi el szereplőit, akiknek még ruházata is az utóbbiakét követi. Az Atyaisten fejét háromszögletű, Krisztusét pedig kerek sugárkoszorú keretezi, de mutatkoznak lényegi eltérések is. Így Braun invenciója a megváltás egyetemességére utaló földgolyó, az orans testtartás helyett pedig Krisztus engesztelő mozdulata emlékeztet Pietro da Cortona kupolafreskójára (1647–1651) is a római Santa Maria in Vallicellában.⁷

Alattuk Mária mint a Mennyegek királynője (*Regina coelorum*) kék köpenyes, vörös ruhát viselő alakja látható, fölötté szárnyas angyal tartja a koronát, alatta pedig egy másik angyal harsonát fúj. Körben az üdvözültek serege látható a kék háttéren előtűnő felhők közt, a mennyezetfreskó négy sarkpontján pedig a többenél nagyobb méretben ábrázolt evangélisták foglalnak helyet, illetve közöttük Szent Péter megfeszítése eszközén ülve, kezében a mennyország kulcsaival és Szent Pál könyvet tartva, amint mellette angyal nyújtja felé kardját, ahogyan társa Péternek a pápai tiarát. János az evangélium írása közben ihletetten föltekint, mellette attribútuma, a sas látható, csőrében kalamárisal. Előtte a

kinyitott könyvet angyal tarja, amelynek szövege: „QUI CREDIT IN FILIU HABET VITAM AETERNAM Joann 3. V 36.” („Aki hisz a Fiúban, az örökké él”). Szent Márk mellett oroszlán, amelyen egy puttó ül és „atlaszként” tartja könyvet, amelybe az evangélista ír: „BONUM EST NOS HIC ESSE Marc. 9. v. 4.” („Jó nekünk itt lennünk”). Egy másik angyal tintatartót és tollat nyújt Márk számára. Szent Lukács lábánál tulok fekszik, könyvét fogva írását részben eltakarja: a „GAUDETE, ECCE MERCES VESTRA MULTA EST IN CAELO Luc. 6. v. 23.” („ujjongjatok, mert nagy jutalomban részesültök a mennyben”). Szent Máté mellett szárnyas angyal alakja tűnik fel és a többi evangélistához hasonlóan az ő könyvét is puttó tartja, felirata: „VENITE BENEDICTI PATRIS MEI, POSSIDETE PARATUM VOBIS REGNUM Mat. 25. v. 34” („Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a ... nektek készített országot!”).

Az oltár fölötti, kiemelten fontos részre három Árpád-házi szent került: István, Imre és László. Tőlük balra egy angyal vörös zászlót tart, amelyen egy ovális mezőn a magyar királyság címere kapott helyet. Szent István fehér-arany ruhája fölött pompás aranypalástot visel, amelynek gyöngysoros szegélyére apró, kék színű ovális képmezőkben Mária, szentek, angyalok láthatók, fején a Szent Korona. Lábán sarkantyús aranycsizmát visel, mellette kardja hever. Karját szétárja és alázatosan féltérdre ereszkedve tekint fel Szűz Mária és a Szentháromság csoportjára. Tőle balra egy angyal a szűzi tisztaságot jelképező fehér liliumot nyújtja át a térdre borult Szent Imre hercegnek. Ő drágakövekkel díszített kék ruhája fölött hermelinprémes, vörös palástot visel, fején hasonló koronával. Mellette Szent László király szintén féltérdre ereszkedve tekint felfelé, jobbát szívéhez emelve, bal karjával pedig csatabárdjára támaszkodik. Az ő fején tollas sisak van és lovagkirályhoz méltóan zöld palástja alatt páncélt visel. Mellette egy puttó oroszlánfejes pajzsát tartja, amely szintén erejét, vitézségét hangsúlyozza.

Az Árpád-házi szentektől balra haladva újabb két koronás királyszent látható. Mindkettő szakállas, a fiatalabbik kék ruhája fölött hermelinprémes palástot visel, az idősebbik zöld palástja alatt pedig páncélt. Mivel az ifjabbik alatt egy puttó kezében mártíromságot jelző palmaágat tart, így esetleg a magyar anyától származó Szent Margit skót királyné fia, Szent Kálmán herceg lehet, mellette pedig bátyja, Szent Dávid, a skótok királya. Utóbbi Hevenesi Gábor *Ungaricae Sanctitatis Indicia* című nagyszabású hagiográfiai munkájához készült metszeten is köpenye alatt páncélt viselve jelenik meg.⁸ Kiletük azonban attribútumok híján biztosan nem meghatározható. Túloldalt, a jobb sarokban két katonaszent foglal helyet. Szent Flórián jobbában apró dézsát tart, baljában fehér zászló, amelyen eredetileg tisztábban kivehető lehetett a ráfestett vörös kereszt. Szent Mór lejjebb, az előtérben ül, díszes kék vértetet és vörös sisakforgót, palástot visel, lábánál lándzsa hever.

Szűz Mária alakja körül női szentek láthatók. Jobbján a karmelita apácaruhás Ávilai Szent Teréz nyitja a sort, kezében nyíllal, alatta Szent Apollónia kihúzott fogát tartja fogóval, Alexandriai Szent Katalin pedig kezével a vértanúságot jelképező palmaágat és kerek fogja, fején kis korona. Mellette Szent Borbála cibóriumot és fölötté ostyát emel baljával a magasba, miközben a kard ölben nyugszik. Egy angyal palmaágat nyújt felé és mögötte felsejlik a felhők között a torony is, ahol nevelkedett. Öltözte igen díszes, ruhája vörös, kék és fehér kelméből készült, zöld palásttal, csuklóját és haját pedig gyöngyök díszítik, ellentétben az egyszerű sárga ruhás Apollóniával és a fehérbe öltözött Katalinnal.

Balra haladva két angyal következik, majd hat férfiszent, akik közül öten apostolok. Utóbbiak csoportjából az első a sárga ruhát viselő, rövid szakállas Szent Júdás-Tádé, kezében furkósbótot tartva. Mellette áll fehér ruhában Szent Simon a fűrészszel és a kék ruhás, ősz hajú és szakállú Szent András, aki az andráskereszten ül. Alattuk a felhőkön Szent Bertalan foglal helyet, mezítelen felsőtesttel, kezében késsel. András mellett a zarándokruhás idősebb Szent Jakab áll, kezüket mindketten intón a magasba emelik. Jakab barna palástján kagyló, derekához erősítve pedig lopótök függ alá. Az apostolok csoportja után a pestisszentek következnek, elsőként a csupán fehér ágyékkötőt viselő Szent Sebestyén, aki nyilat tart kezében. Fölötte a kék vértetet és vörös palástot viselő Szent Mihály arkangyal, kezében lángpallossal, pajzsán nevének jelentésével: „QUIS UT DEUS?” („Ki olyan, mint Isten?”). Lábánál Szent Vendel, fején kerek karimás, fekete kalappal, egyik kezében kinyitott könyvvel, a másikkal pedig bótot tartva, vállán tarisznya. Mellette, kissé feljebb áll Szent Rókus, szintén a zarándokok öltözetében, baljában bottal, míg jobb kezével sárga ruháját húzza fel, hogy megmutassa a sebet combján. Utána következik Remete Szent Pál, a remeték durva szövésű csuhájában, szakállas öregemberként, amint egy holló fél cipőt hoz neki.

Közvetlenül az orgona fölött és annak vonalával párhuzamosan a zenével kapcsolatos szentek sorakoznak. A szőke hajú, fiatal Szent Cecília orgonán játszik, a hangszer szögletes fülű copf váza díszíti. Dávid király hárfát penget, fején aranykorona, vörös ruhája fölött hermelinprémes, kék palástot visel, válla mögött pedig egy angyal hajol ki, harsonát tartva kezében. Az orgona fölötti, a végfalhoz

közel eső mennyezetrészen további zenélő angyalok kaptak helyet: cintányéron, lanton, üstdobon és hegedűn játszanak.

Dávid és Cecília felett egy angyal felhőt tart, amelyen jobbra Szent István protomártír látható, alatta mártíromságára az angyal által tartott kódarab utal. Balra Szent Lőrinc bal karjával a rostélyt fogja át, térdre ereszkedve ő is fölfelé tekint. A két diakónus attribútumait egy-egy angyal nyújtja feléjük a pálmaággal együtt.

Áttérve az utca felőli falszakaszra, Szent Lukács evangélista fölött három őszes hajú szerzetes látható. Az orgona felől az első Páduai Szent Antal, a minoriták habitusát viseli és bal kezében fehér liliomot tart, jobbát szívéhez emeli. Mellette szintén ferences öltözetben a szakállas Assisi Szent Ferenc, áhítatosan széttárt karokkal, kezén és lábfejen jól látszódnak a stigmák. A harmadik őszejű, szakálltalan szerzetes kezében koponyát tart, kiléte egyértelműen nem meghatározható. Előtte papi ruhában Nepomuki Szent János alázatosan meghajló alakja tűnik fel, feje körül öt csillaggal, kezét mellén keresztetzi, mellette pálmaág, kereszt és bírói hevernek. Fölötte két jezsuita ül, a rendalapító Loyolai Szent Ignác, kezében az IHS monogrammot magába foglaló rendi jelvénnnyel, alatta pedig fedetlen fővel, kezében egy szál fehér liliomot tartva Gonzága Szent Alajos. Nepomuki Szent János előtt balra két idős, szakállas püspök, teljes ornátusban, mitrával és püspöki pásztorbottal jobbában: Szent Miklós kezében tartja a három aranygolyót, amelyek a freskón szürke kőgolyóbisoknak látszanak, Szent Ambrus kezében gyertyaszál van. Előttük áll Szent Jeromos bíborosi öltözetben, kezében hosszú szárú kettős keresztet tart, és ugyancsak hosszú szárú hármaskeresztrel, pápai tiarával a fején Nagy Szent Gergely. Díszes, aranszálakkal hímzett palástjának a szegélyén gyönggyel keretezett ovális mezőben a Szentlélek fényt sugárzó galambja. Jobb kezét áldásra emeli, nagy elődje, Szent Péter előtt áll. Az apostol fölött a felhőn Keresztelő Szent János magasodik, kezében keresztet botot tart, amelyen az iratszalog felirata: „ECCE AGNUS DEI.” („Íme az Isten báránya”). Testét szinte alig takarja teveszőrcsuhája, még lába is sarutlan, előtte keresztelődényként kagyló fekszik, amelyből víz csordogál ki. Mögötte láthatóak szülei, apja, Zakariás díszes zsidó papi öltözetben és anyja, Erzsébet fehér ruhában, sárga színű kendővel a fején. Szűz Mária alakjához közeledve feltűnik a kék ruhát viselő Szent József, aki kezében virágzó botot tart, jobbán Mária idős szülei: Joachim hosszú, őszejű szakállal, fején zöld kippa, kezében bot, Anna pedig könyvet tart maga előtt és fehér kendőt visel. Mária balján, szemben Szent Apollóniával, Katalinnal és Borbálával két újabb női szent látható. Mária Magdolna testét csupán könnyű kék kelme takarja, hosszú, hullámos barna haja szabadon omlik alá vállára, fejét koponyán nyugtatja. Árpád-házi Szent Erzsébet fejedelmi pompával van felöltöztetve, fején korona, hermelinprémmel bélelt vörös palástot visel, és alatta aranszegesű kék és fehér ruhát, haját gyöngyök díszítik, alamizsnát oszt a mellette térdelő szegény koldusnak.

A program

A hagyományos *Allerheiligenbilder*⁹ felsorolását Braun István – Maulbertsch freskójához hasonlóan – az Árpád-házi szentek csoportjával egészítette ki, amelyeket a közvetlenül az oltár felőli, tehát a legrangosabb részre helyezett. Egyedüli kivétel Árpád-házi Szent Erzsébet jelent, aki a női szentek közé került. Szent István, Imre és László mozdulatai a korban népszerű koronafelajánlás jeleneteket idézik és egyben a fölöttük ábrázolt Szűz Mária *Patrona Hungariae* aspektusát erősítik. Az egri líceum mennyezetfreskójával ellentétben a szemináriumi freskó Szent Jánost nem emeli ki az evangélisták sorából, a Szentháromság és Szűz Mária együttese kerül a középpontba.

Ilkó Krisztina

Irodalom

HMM1 314, *HMM2* 295, *Jávor* 1980 83-84.